

Використання спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Влада Гусева ^{*а}, Сергій Стеценко ^{*б}

^{*} Д-ка юрид. наук, професорка, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>, e-mail: vaguseva2007@ukr.net

^{**} Аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2926-5455>, e-mail: sr_st@ukr.net

^а Методологія, концепція, написання й адміністрування оригінального рукопису, нагляд.

^б Формальний аналіз, написання оригінального рукопису, ресурси.

DOI: 10.3353/khrife.3.2024.04 УДК 343.98

Надійшло 29.07.2024 / Рецензовано 02.08.2024 / Прийнято до друку 25.09.2024 /
Доступно онлайн 30.09.2024

Підвищення ефективності та якості розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, безумовно, пов'язано з використанням спеціальних знань і активним упровадженням у діяльність правоохоронних органів сучасних досягнень науки й техніки. Спеціаліст допомагає слідчому віднайти відповіді на надзвичайно важливі питання щодо отримання та залучення до провадження судових доказів, які мають значення для розслідування й зумовлюють напрями подальшої роботи слідчого. Мета статті — проаналізувати окремі напрями застосування спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Для цього задіяно загальнонаукові (узагальнення, аналіз і синтез, системно-структурний) і спеціальні методи наукового пізнання. Зауважено, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» Кримінального кодексу України, різняться способом учинення,

особою злочинця, наслідками й іншими криміналістичними ознаками. Розглянуто окремі аспекти використання спеціальних знань під час проведення розслідування за ст. 206-2 цього Кодексу. Зазначено дефініції понять «спеціальні знання», «обізнана особа», «спеціаліст», «експерт». Досліджено форми, підстави та завдання застосування спеціальних знань. Окреслено орієнтовний перелік спеціалістів, у залученні яких може виникнути потреба під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень. З'ясовано, що головним об'єктом дослідження у кримінальних провадженнях за фактами протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є документ.

Ключові слова: кримінальний процес; процесуальна діяльність; сторона обвинувачення; досудове розслідування; доказування; збирання доказів; суб'єкт господарювання; спеціаліст; судова експертиза; висновок експерта.

Постановка наукової проблеми

Кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганнями на економічні та господарські відносини, мають свою специфіку досудового розслідування. Першорядно труднощі можуть виникнути на етапі отримання інформації про кримінальне правопорушення, потім — під час огляду місця події та призначення судових експертиз. Із метою виконання поточних завдань і координування дій слідчого необхідно залучити осіб, які мають спеціальні знання у сфері криміналістики, а також з'ясувати перелік питань, вирішення яких зумовлено застосуванням спеціальних знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питання застосування спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень на дисертаційному рівні досліджували:

В. Бідняк, Г. Бідняк, В. Бондар, А. Вуйма, О. Гайдар, В. Гусева, П. Кравчук, І. Пиріг, Е. Сімакова-Єфремян, Р. Степанюк, Г. Спіцина, С. Тюленєв, М. Щербаковський та ін.

Можливості та значення судових експертиз у кримінальному провадженні докладно описав М. Щербаковський у докторській дисертації «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі» та інших наукових працях і сформулював наукове визначення судової експертології, компетентності та компетенцій експерта; критерії класифікації судових експертиз; запропонував низку рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процедури залучення експерта до змагального кримінального провадження та підвищення достовірності висновку експерта¹.

Е. Сімакова-Єфремян у докторській дисертації «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» дослідила

1 Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> (дата звернення: 17.07.2024).

судові експертизи та їхні можливості, а також межі спеціальних технічних знань експерта. Щодо нашого дослідження маємо зауважити: вирішення питання про встановлення факту підробки певного документа не належить до компетенції судового експерта. У межах спеціальних знань експерти вирішують питання про з'ясування фактів і способів унесення змін у досліджуваний документ (підчистки, виправлення, дописки, переклеювання світлин, літер тощо) і відновлення їх первинного змісту. За висновком судового експерта про факти та способи внесення змін у документи (сукупно з іншими визначеними фактичними даними й обставинами справи) прокурор, слідчий або суддя встановлює факт службового підроблення документів².

О. Шевченко дослідив питання застосування спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування³.

Водночас варто наголосити, що дослідники не вивчали питання особливостей застосування спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Деякі аспекти послуговування спеціальними знаннями необхідно розглянути докладніше, адже саме зазначені вище науковці заклали підґрунтя вивчення засад застосування спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Мета статті

Проаналізувати окремі напрями застосування спеціальних знань під час роз-

слідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації з метою підвищення ефективності розслідування та протидії таким кримінальним правопорушенням.

Методи дослідження

Методологічним підґрунтям роботи є як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, зокрема, узагальнення, аналізу й синтезу (для надання достовірних висновків у результаті опрацювання сукупності наукових та емпіричних джерел за обраною тематикою), системно-структурний (для розроблення системи спеціальних знань, якими послуговуються під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, і забезпечення комплексного характеру дослідження).

Викладення основного матеріалу дослідження

Застосування спеціальних знань у різних формах, а також залучення обізнаних осіб на етапі досудового розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації відіграє важливу роль, зокрема, зумовлює перебіг розслідування, належність доказів, причетність певних осіб до злочинної діяльності тощо.

На думку Н. Копчі, не можна уявити процес розслідування без використання досягнень таких базових наук, як філософія, психологія, логіка, медицина, хімія тощо. Окрім того, неможливо уявити

2 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 40 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13451> (дата звернення: 17.07.2024).

3 Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 317 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/408074d3-b699-4e20-818b-84417372dc45> (дата звернення: 17.07.2024).

сучасний процес розслідування та виявлення ознак учинення кримінального правопорушення без посередництва сучасними досягненнями науково-технічного прогресу шляхом застосування спеціальних знань. Саме тому термін «спеціальні знання» пов'язують із теорією кримінального судочинства, що посідає провідне місце поміж основних категорій криміналістики⁴.

В. Шепітько спеціальними знаннями вважає систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, набутих під час професійної підготовки, наукової діяльності, практичної роботи, що відповідають сучасному рівню⁵.

Отже, спеціальними знаннями слід уважати такі знання на професійному рівні, у яких може виникнути потреба з метою розв'язання задач досудового розслідування й судового розгляду кримінального провадження.

Носіїв спеціальних знань у науковій літературі називають обізнаними особами, спеціалістами, експертами.

Згідно з визначенням Є. Демидової, обізнана особа — це особа, яка має спеціальні знання в певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, не зацікавлена в результатах вирішення справи (кримінального провадження) і залучена уповноваженою особою або органом відповідно до галузевого процесуального законодавства на різних етапах судочинства з метою надання

допомоги у з'ясуванні істини й вирішенні справи (кримінального провадження) шляхом застосування спеціальних знань⁶.

Традиційно обізнаною особою у кримінальному судочинстві вважають судового експерта, уповноваженого на проведення експертних досліджень. Судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою застосування спеціальних знань під час досудового розслідування і, безумовно, найбільш розробленим у літературі з процесуальних і криміналістичних позицій видом діяльності обізнаних осіб.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» (далі — *профільний Закон*) «судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»⁷. Водночас згідно з ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її

4 Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса, 2023. 244 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/49281> (дата звернення: 17.07.2024).

5 Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11—18.

6 Ульянова Г. О., Аленін Ю. П., Тіщенко В. В. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : кол. моногр. / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Одеса, 2018. 1148 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8ceba8-d41f-4da5-9d73-764ee4a7f7c2/content> (дата звернення: 17.07.2024).

7 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

знань»⁸. До того ж відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок»⁹. Під час досудового розслідування спеціаліст також здійснює науково-технічний супровід слідчих (розшукових) дій. Типовим є залучення спеціаліста до надання безпосередньої технічної допомоги (зокрема, фотографування, складання схем, планів і креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо).

Судового експерта можна залучити до кримінального провадження на етапі як досудового розслідування, так і судового розгляду. Варто зауважити, що в чинному КПК відсутня така слідча дія, як призначення судової експертизи: її замінено на залучення експерта. Згідно з КПК юридичною підставою для залучення судового експерта на стадіях досудового розслідування і судового розгляду має бути постанова про призначення експертизи й ухвала про доручення проведення експертизи відповідно¹⁰. На жаль, через незрозумілі причини на практиці трапляються випадки залучення експертів з порушенням передбаченого законодавством порядку. Наприклад, за кримінальними прова-

дженнями з Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12017170140000497 від 06.08.2017 р. та № 1201825000000233 від 18.10.2018 р. з обвинувачення особи в учиненні кримінальних правопорушень, зокрема, за ст. 206-2 Кримінального кодексу України¹¹ (далі — КК) експертизи виконано на підставі договору, укладеного між адвокатом потерпілого й судовим експертом, отже, отримано не в порядку, обумовленому КПК. Такий доказ є недопустимим і його не можна використовувати для ухвалення процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд¹². На нашу думку, такі некомпетентні дії судового експерта (проведення експертизи з порушенням порядку її призначення) затягують строки досудового розслідування, судового розгляду кримінального провадження, а також перевантажують матеріали кримінального провадження недопустимими доказами, з якими необхідно працювати як слідчому, так і судді.

Є. Демидова слушно зазначає, що судовим експертом у кримінальному провадженні є обізнана особа, яку залучають до кримінального судочинства шляхом винесення відповідного рішення уповноваженої особи (органу) з метою проведення судової експертизи й надання висновку з досліджуваних питань відповідно до чинного законодавства. Обізнані особи в судочинстві

8 Кримінальний процесуальний кодекс України від 11.09.2020 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

9 Там само.

10 Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2012. Т. 1. С. 620—621.

11 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення: 10.07.2024).

12 Вирок Глобин. райсуду Полтав. обл. від 27.08.2021 р. за кримін. провадж. № 12017170140000497. Справа № 527/1096/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99207533> (дата звернення: 16.07.2024) ; Вирок Черкас. райсуду Черкас. обл. від 12.06.2024 р. за кримін. провадж. № 1201825000000233. Справа № 701/1339/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119701544> (дата звернення: 17.07.2024).

самостійно не виконують процесуальних функцій, вони не є також суб'єктами доказування. Проте застосування спеціальних знань під час розслідування кримінального провадження або під час судового розгляду сприяє з'ясуванню істини, забезпечує дотримання прав і свобод учасників процесу й виконання їхніх обов'язків. Такі особи шляхом виконання своїх професійних обов'язків допомагають іншим суб'єктам провадження (слідчому, прокуророві, судові та ін.) реалізувати їхні функції¹³.

Процесуальним законодавством України передбачено первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи¹⁴.

Серед науковців найбільш поширеною є позиція щодо виокремлення двох форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі: процесуальної та непроцесуальної¹⁵. Зокрема, І. Когутич припускає використання спеціальних знань у практиці розслідування як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах. Автор виокремлює такі основні процесуальні форми використання спеціальних знань і технічних засобів: безпосереднє застосування їх криміналістом, слідчим, прокурором і судом під час виконання своїх процесуальних завдань (збирання, дослідження й оці-

нювання доказів); участь спеціалістів у провадженні слідчих (розшукових) дій; призначення та проведення судових експертиз. На думку науковця, форма реалізації спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності й мети їх застосування. Непроцесуальними формами застосування спеціальних знань автор виправдано вважає консультаційну й довідкову діяльність осіб, які мають спеціальні знання (усну або у вигляді довідок); проведення ревізійних або аудиторських заходів; участь осіб, які мають спеціальні знання, в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами в усній або письмовій формі; результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) тощо¹⁶.

До процесуальної форми взаємодії належить залучення спеціалістів, регламентоване кримінальним процесуальним законодавством (залучення до проведення слідчих (розшукових) дій, судових експертиз).

Своєю чергою до непроцесуальної належить надання консультацій, пояснень, проведення ревізій, аудитів тощо. Ми поділяємо думку О. Прокопенка, що визначення «непроцесуальні форми взаємодії» є доволі некоректним, тому

13 Демідова Є. Є. Судовий експерт у кримінальному судочинстві: сучасні виклики та нові завдання / Г. О. Ульянова, Ю. П. Аленін, В. В. Тіщенко та ін. Зазнач. твір. С. 346–368. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8ceba8-d41f-4da5-9d73-764ee4a7f7c2/content> (дата звернення: 16.07.2024).

14 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 16.07.2024).

15 Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков, 1999. 76 с. ; Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. Київ, 2001. 368 с.

16 Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 112–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_16 (дата звернення: 16.07.2024).

що в межах виконання завдань розслідування немає місця для непроцесуальних форм взаємодії. Це пояснюється тим, що всі дії слідчий (його взаємодія з певним спеціалістом, застосування його знань і навичок) здійснює з метою, визначеною кримінальним процесуальним законодавством, і активно використовує з метою повного, всебічного, об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень¹⁷. А. Вуйма слушно зауважує, що використання непроцесуальних форм спеціальних знань має на меті отримати інформацію, яку можна застосувати з метою розшуку та встановлення особи злочинця, місця його перебування, місця знаходження знарядь або засобів скоєння злочину, формування суб'єктивного та психологічного портретів особи злочинця тощо¹⁸. Отже, зважаючи на викладене вище, пропонуємо за формою використання розподілити спеціальні знання на процесуальні й організаційні.

В. Жердев виокремив такі завдання для спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених у сфері господарської діяльності:

- тактичні — підготовка й участь разом зі слідчим в огляді місця події, допиті, обшуку тощо;
- науково-технічні — надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання

схем, планів, креслень тощо; ч. 2 ст. 71 КПК¹⁹), виявлення та вилучення слідів, зокрема документації, отримання відповідних зразків для проведення експертизи;

- консультативні — надання порад, довідок, рекомендацій під час підготовки, організації, проведення слідчих (розшукових) дій²⁰.

Зазначені вище завдання, які мають на меті застосування спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання, мають дві форми взаємодії: процесуальну й непроцесуальну (організаційну).

Ми поділяємо думку про те, що така класифікація форм використання спеціальних знань є логічною, проте важлива їх практична реалізація в конкретному кримінальному провадженні. Отже, отримана на підставі будь-якої з форм взаємодії інформація має набути статусу доказу. У цьому контексті, як слушно зауважує А. Лазебний, наявність у слідчого необхідної інформації (наприклад, у галузі медицини, психіатрії, бухгалтерського обліку й інших спеціальних знань) корисна під час висування версій, пошуку доказів і їхнього оцінювання. Водночас інформація з непроцесуальних джерел, що містить відомості спеціального характеру, є приводом для

17 Прокопенко О. Ю. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. *Право і безпека*. 2023. Т. 91. № 4. С. 139—149. DOI: 10.32631/pb.2023.4.12 (дата звернення: 16.07.2024).

18 Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Харків, 2023. С. 84. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/2cf9ecc6-e46c-4c86-b0a0-92ed30327b96> (дата звернення: 19.07.2024).

19 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

20 Жердев В. К. Криміналістична характеристика та особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням підrobлених документів : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Харків, 2024. С. 169—188. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7761c543-4bca-40eb-b1c2-3b3cf097dcc7/content> (дата звернення: 17.07.2024).

прийняття слідчим рішення про використання знань спеціалістів у формах, обумовлених законодавством²¹.

Підставами для залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних проваджень можуть бути різні випадки, наприклад:

- відсутність у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії;
- недостатнє оперування слідчим прийомами й засобами швидкого та якісного виконання певної роботи, що потребує спеціальних знань і навичок;
- необхідність з етичних або тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалістові;
- одночасне застосування кількох засобів криміналістичної техніки;
- необхідність виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань і навичок²².

Застосування спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації передбачає необхідність усебічного розуміння змісту різних видів таких знань, передусім — у сфері господарської діяльності. Виникає по-

треба окреслити орієнтовний перелік спеціалістів, залучення яких може стати в пригоді. На підтвердження актуальності наведеного вважаємо слушною позицію, згідно з якою слідчий (залежно від категорії скоєного злочину, його особливостей, наслідків та інших чинників) зобов'язаний залучити до складу слідчо-оперативної групи спеціалістів відповідно до обсягу та складності майбутньої роботи²³.

Наведемо також думку Р. Степанюка, який, досліджуючи питання участі спеціаліста у кримінальному провадженні щодо злочинів у бюджетній сфері, наголошує на необхідності залучення: спеціаліста для застосування технічних засобів фіксування перебігу й результатів слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; спеціаліста у відповідній галузі знань (бухгалтера, інженера-будівельника, економіста, фінансиста) для участі в допиті підозрюваного, а іноді — свідка й експерта; спеціаліста-бухгалтера, економіста, фінансиста або фахівця в галузі комп'ютерної техніки до обшуку або вилучення документів; спеціаліста в галузі інженерної справи будівництва до огляду місця проведення робіт, під час яких допущено розкрадання або інші зловживання; спеціаліста для відбирання будівельних матеріалів, обладнання, сировини, інших зразків для експертизи; спеціаліста-товарознавця для участі у слідчих (розшукових) діях, пов'язаних

- 21 Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. С. 97. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13402> (дата звернення: 17.07.2024).
- 22 Шевчишин А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. С. 424.
- 23 Гусева В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Арад, Румунія; 25—26.01.2019). Арад, 2019. С. 500. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1a31fc7-d513-4413-8bc4-78c6257905f8/content> (дата звернення: 20.07.2024).

із тимчасовим вилученням майна; спеціаліста в галузі криміналістичної техніки для участі в огляді технічних засобів, які містять зафіксовану інформацію щодо обставин учиненого кримінального правопорушення; спеціаліста в галузі почеркознавства, документознавства для участі в огляді документів — речових доказів тощо²⁴.

Отже, зважаючи на теоретичні напрацювання українських науковців і власний досвід, пропонуємо до орієнтовного переліку спеціалістів, у застосуванні знань яких може виникнути потреба під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, додати таких: інспектор-криміналіст (технік-криміналіст); спеціаліст-економіст, зокрема з бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності; фахівець з інформаційних і комп'ютерних технологій; спеціаліст-почеркознавець та ін.

З урахуванням зазначеного вище, вважаємо за необхідне розглянути найбільш поширений вид взаємодії зі спеціалістом, а саме — призначення судових експертиз.

Щодо визначення орієнтовного переліку типових судових експертиз, слід наголосити на позиції В. Гусєвої та В. Кікінчука, на думку яких, до найбільш типових експертиз, що їх необхідно призначати під час розслідування про-

типравного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель (рейдерства), належать:

- експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій;
- технічна експертиза документів, дослідження реквізитів документів, (основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є з'ясування фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання світлих тощо) і виявлення їхнього первинного змісту);
- почеркознавча експертиза (об'єктами почеркознавчої експертизи є підпис і почерк у вигляді рукописних записів як літерних, так і цифрових);
- економічна експертиза (у межах економічної експертизи досліджують такі документи: бухгалтерського, податкового обліку і звітності; про економічну діяльність підприємств і організацій; фінансово-кредитних операцій);
- оціночно-земельна²⁵ експертиза, оціночно-будівельна експертиза, експертиза з питань землеустрою, земельно-технічна експертиза та ін.²⁶

24 Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія. Харків, 2012. С. 231—232. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=O_AtYUAAA&citation_for_view=O_AtYUAAA&u5HHmVD_u08C (дата звернення: 20.07.2024).

25 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— Ред.

26 Кікінчук В. В., Гусєва В. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) :

В. Жердев у дисертаційному дослідженні особливостей розслідування кримінальних правопорушень, учинених у сфері господарської діяльності з використанням підроблених документів, виокремив такі види судових експертиз: економічну, бухгалтерську, фінансово-господарської діяльності та фінансово-кредитних операцій, почеркознавчу, технічну документів, комп'ютерно-технічну²⁷.

У разі коли інформацію, яку містить документ, виражено не тільки знаками, а й матеріальними ознаками (наприклад, документ має сліди змивання, підчищення тощо), документ водночас є речовим доказом. Виокремлюють такі види криміналістичного дослідження документів: криміналістичне дослідження почерку (почеркознавство); техніко-криміналістичне дослідження документів²⁸.

Ми проаналізували судові рішення за кримінальними справами, порушеними за ст. 206-2 КК²⁹, і дійшли висновку, що на практиці призначають такі судові експертизи:

- технічну документів³⁰;
- економічну³¹;
- психолого-почеркознавчу³²;
- почеркознавчу³³.

Варто також зауважити, що існують матеріали кримінальних проваджень, за якими не призначено жодної судової експертизи³⁴.

Звернімо увагу на практичні результати висновків судових експертиз. Ми проаналізували матеріали судових розглядів кримінальних проваджень з обвинувальним актом за ст. 206-2 КК, і дійшли висновку, що під час призначення та проведення судових експертиз слідчому й експертові (спеціалістові) доводиться працювати зі значною кількістю документів, поміж яких заяви, реєстраційні карти, статuti, різноманітні рішення власників, договори (купівлі-продажу, оренди), довіреності, протоколи загальних зборів учасників суб'єкта господарювання тощо.

Типовим результатом проведення судової почеркознавчої експертизи є відповідь експерта, чи належали підписи відповідній особі, а також

наук.-метод. рек. Харків, 2020. С. 46–48. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f246ac8-784f-46b3-a205-36f18bdc478e/content> (дата звернення: 17.07.2024).

27 Жердев В. К. Знач. твір. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7761c543-4bca-40eb-b1c2-3b3cf097dcc7/content> (дата звернення: 17.07.2024).

28 Кобилянський О. Л., Корнеева В. А. Криміналістичне дослідження документів. *Dictum factum*. 2022. № 1 (11). С. 42. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/217> (дата звернення: 09.07.2024).

29 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення: 10.07.2024).

30 Вирок Глобин. райсуду URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99207533> (дата звернення: 16.07.2024) ; Вирок Жовтн. райсуду м. Дніпро за кримін. провадж. № 42016000000002133. Справа № 208/6312/16к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106476665> (дата звернення: 17.07.2024).

31 Там само ; Вирок Черкас. райсуду URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119701544> (дата звернення: 17.07.2024).

32 Вирок Жовтн. райсуду URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106476665> (дата звернення: 17.07.2024).

33 Там само.

34 Вирок Золотоніс. міськрайсуду Черкас. обл. за кримін. провадж. № 12023250370000823 від 21.06.2023 р. Справа № 695/2259/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112215924> (дата звернення: 17.07.2024).

висновок про наявність або відсутність будь-яких діагностичних ознак, які свідчили б про виконання цих підписів у незвичних умовах (під впливом відволікаючих чинників природного або штучного характеру) у наданих для дослідження зразках. У результаті проведення судово-технічної експертизи документів суб'єкта господарювання зазвичай визначають послідовність виконання тексту документа, його підписання й нанесення відтиску печатки.

Судову психолого-почеркознавчу експертизу призначають для з'ясування психотравмувальних обставин, що вплинули на піддослідного, а також обставин, за яких укладено угоди, підписано реєстраційні документи підприємства, і їхнього особистісного значення для особи.

За результатами проведення судово-економічної експертизи визначають розмір статутного капіталу, його залишки, частки його учасників, розмір завданних збитків, баланс підприємства тощо.

Щодо інших форм взаємодії зі спеціалістом під час досудового розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, варто зауважити: під час негласних слідчих (розшукових) дій знання спеціаліста можна застосувати у формі надання консультацій, технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії³⁵.

Проте найпоширенішою формою участі спеціаліста під час розслідування кримінального правопорушення за ст. 206-2 КК³⁶ є залучення його до про-

ведення слідчих (розшукових) дій. Участь спеціаліста важлива під час про-
ведення:

- огляду місця події, документів (експерт-криміналіст (технік) уживає заходів з метою виявлення та фіксування доказів учиненого кримінального правопорушення, а саме: проводить вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складає плани та схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця або окремих речей, відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, робить заяви; спеціаліст-економіст допомагає слідчому у виборі необхідних для вилучення документів з метою уникнути значної кількості зайвих матеріалів; спеціаліст-бухгалтер допоможе розібратися зі звітними, бухгалтерськими документами і/або термінологією, шифрами тощо; спеціаліст із комп'ютерної техніки та інформаційних технологій сприятиме правильним ідентифікації й опису електронних засобів оброблення та зберігання інформації, вилучить цифрові носії та технічні засоби без утрати або пошкодження наявної інформації тощо);
- допиту (спеціаліст допоможе слідчому підготуватися до проведення допиту (сформулювати запитання, оформити наочні

35 Теплицький Б. Б., Шрамко О. М., Юсупов В. В. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. Київ, 2019. С. 30. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/metod_rek/metod_04122019.pdf (дата звернення: 19.07.2024).

36 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення: 10.07.2024).

матеріали для демонстрування); пояснить незрозумілу термінологію, особливості звітності, реєстраційні процедури, економічні питання; спеціаліста можна безпосередньо залучити до проведення допиту та з дозволу слідчого дати йому змогу ставити запитання);

- слідчого експерименту (спеціалісту можна доручити проведення вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, відбитків та зліпків, які додають до протоколу, а також надання за потреби роз'яснень і консультацій іншим учасникам слідчої (розшукової) дії).

Усі відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні слідчої дії, про її результати, а також інформацію про застосування технічних засобів фіксування, характеристики технічних засобів фіксування та носіїв інформації зазначають у протоколі конкретної слідчої дії.

Висновки

Підбиваючи підсумки викладеного, зауважимо, що використання спеціальних знань у різних формах має важливе значення для розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Типовою та найскладнішою формою застосування спеціальних знань є призначення та проведення судових експертиз, що зумовлено вилученням для подальшого дослідження значної кількості документів суб'єкта господарювання, робота з якими потребує спеціальних знань. Під час аналізування емпіричного матеріалу ми з'ясували

види судових експертиз, характерні для досліджуваних нами кримінальних правопорушень, а саме: технічну документи, економічну й почеркознавчу.

Спеціальні знання, які застосовують під час проведення слідчих (розшукових) дій і надання роз'яснень або консультацій, мають важливе практичне значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Specific expertise use during investigation of misappropriation of enterprise, institution, organization property

Vlada Husieva, Serhii Stetsenko

Increasing effectiveness and quality of investigation of illegal seizure of property of enterprise, institution, organization is certainly connected with the use of special knowledge and the active implementation of modern scientific and technical achievements in the activities of law enforcement agencies. Specialist helps the investigator to find answers to extremely important questions regarding obtaining and involving in the proceedings judicial evidence, which are important for the investigation and determine the directions of the investigator's further work. The purpose of this article is to analyze individual areas of specific expertise application during investigation of illegal seizure of property of an enterprise, institution, or organization. For this, general scientific (generalization, analysis and synthesis, system-structural) and special methods of scientific knowledge are used. It is noted that the criminal offenses provided for in Art.206-2 «Illegal acquisition of property of an enterprise, institution, organization» of Criminal Code of Ukraine, differ in the method of execution, the identity of the criminal, consequences and other forensic specifics. Some aspects of the specific expertise use during the investigation under Art.206-2 of this Code. The definitions of terms «specific expertise», «expert witness», «specialist», «expert» are indicated. Forms of

application of specific expertise, grounds for their application, and tasks were studied. An approximate list of specialists whose involvement may be needed during the investigation of the investigated criminal offenses is outlined. It has been found that the main object of research in criminal proceedings on the facts of illegal appropriation of the property of an enterprise, institution, or organization is a document.

Keywords: criminal procedure; procedural activity; prosecution; pre-trial investigation; evidence; collection of evidence; business entity; specialist; forensic examination; forensic expert conclusion.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bandurka, O. M., Blazhivskiy, Ye. M., Burdol, Ye. P. ta in. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary] : u 2 t. / za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, A. V. Portnova. Kharkiv. T. 1 [in Ukrainian].
- Demidova, Ye. Ye. (2018). *Sudoviy ekspert u kryminalnomu sudochynstvi: suchasni vyklyky ta novi zavdannia* [Forensic expert in criminal proceedings: modern challenges and new tasks] / H. O. Ulianova, Yu. P. Alenin, V. V. Tishchenko ta in. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks 2012 roku: ideolohiia ta praktyka pravozastosuvannia* [Criminal Procedure Code of 2012: ideology and practice of law enforcement] : kol. monohr. / za zah. red. Yu. P. Alenina. Odesa. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8ceba8-d41f-4da5-9d73-764ee4a7f7c2/content> [in Ukrainian].
- Husieva, V. O., Bezsonna, T. F. (2019). *Deiaki aspekty vykorystannia spetsialnykh znan pid chas provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii v realiakh reformuvannia pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy* [Some aspects of the use of special knowledge during investigative (search) actions in the realities of reforming law enforcement agencies of Ukraine]. *Yurydychna praktyka v krainakh YeS ta v Ukraini na suchasnomu etapi* : mat-ly mizhnar. nauk.-prakT. konf. (Arad, Rumuniia; 25–26.01.2019). Arad. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1a31fc7-d513-4413-8bc4-78c6257905f8/content> [in Ukrainian].
- Kikinchuk, V. V., Husieva, V. O. (2020). *Osoblyvosti rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh z protypravnym pohlynniam ta zakhoplenniam pidpriemstv, silskohospodarskykh zemel, porushenniam prav yikh zakonnykh vlasnykiv (reiderstvo)* [Peculiarities of investigation of criminal offenses related to the illegal acquisition and seizure of enterprises, agricultural land, violation of the rights of their rightful owners (raiding)] : nauk.-metod. rek. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f246ac8-784f-46b3-a205-36f18bdc478e/content> [in Ukrainian].
- Kobylianskyi, O. L., Kornieieva, V. A. (2022). *Kryminalistychne doslidzhennia dokumentiv* [Forensic examination of documents]. *Dictum factum*. № 1 (11). URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/217> [in Ukrainian].
- Kohutych, I. I. (2015). *Okremi pytannia sutnosti ta form vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni* [Separate issues of the nature and forms of use of

- special knowledge in criminal proceedings]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. T. 12. № 2 (33). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_16 [in Ukrainian].
- Kopcha, N. V. (2023). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia sluzhbovoho pidroblennia: teoriia ta praktyka* [Use of special knowledge in the investigation of official forgery: theory and practice] : monohrafiia. Odesa. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/49281> [in Ukrainian].
- Kuzmichov, V. S., Prokopenko, H. I. (2001). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Lazebnyi, A. M. (2016). *Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen proty hromadskoho poriadku* [Specific expertise use in the investigation of criminal offenses against public order] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13402> [in Ukrainian].
- Prokopenko, O. Yu. (2023). Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zakhoplennia predstavnyka vlady abo pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu yak zaruchnyka [Specifics of specific expertise use in investigation of the seizure of government official or law enforcement officer as a hostage]. *Pravo i bezpeka*. T. 91. № 4. DOI: [10.32631/pb.2023.4.12](https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.12) [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi* [Theoretical, methodological and praxeological principles of forensic examinations in criminal proceedings] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2014). Problemy vykorystannia spetsialnykh znan kriz pryzmu suchasnoho kryminalnoho sudochynstva v Ukraini [Problems of specific expertise use through the prism of modern criminal proceedings in Ukraine]. *Sudova ekspertyza*. № 1 [in Ukrainian].
- Sherbakovskij, M. G., Kravchenko, A. A. (1999). *Primenenie specialnykh znaniy pri raskrytii i rassledovanii prestuplenij* [Application of special knowledge in the disclosure and investigation of crimes]. Harkov [in Russian].
- Shevchenko, O. V. (2017). *Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [The use of special commodity knowledge during the pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/items/408074d3-b699-4e20-818b-84417372dc45> [in Ukrainian].
- Shevchyshen, A. V. (2019). *Dokazuvannia storonoiu obvynuvachennia u dosudovomu rozsliduvanni koruptsiinykh zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, pov'iazanoi z nadanniam publicznykh posluh* [Proof by the prosecution in the pre-trial investigation of corruption crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical, legal and methodological principles of complex forensic research] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13451> [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2012). *Kryminalistychne zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy* [Forensic support for the investigation of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine] : monohrafiia. Kharkiv. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=O__AtYUAAAAJ&citation_for_view=O__AtYUAAAAJ:u5HHmVD_uO8C [in Ukrainian].
- Teplotytskiy, B. B., Shramko, O. M., Yusupov, V. V. (2019). *Uchast spetsialista u provedenni slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv* [Participation of a specialist in conducting investigative (search) actions during the investigation of corruption crimes] : metod. rek. Kyiv. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/zakon_ukr/metod_rek/metod_04122019.pdf [in Ukrainian].

- Ulianova, H. O., Alenin, Yu. P., Tishchenko, V. V. ta in. (2018). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks 2012 roku: ideolohiia ta praktyka pravozaastosuvannia* [Criminal Procedure Code of 2012: ideology and practice of law enforcement] : kol. monohr. / za zah. red. Yu. P. Alenina. Odesa. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8ceba8-d41f-4da5-9d73-764ee4a7f7c2/content> [in Ukrainian].
- Vuima, A. H. (2023). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia vbyvstv* [The use of special knowledge in the investigation of murders] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/2cf9ecc6-e46c-4c86-b0a0-92ed30327b96> [in Ukrainian].
- Zherdiev, V. K. (2024). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh u sferi hospodarskoi diialnosti z vykorystanniam pidroblenykh dokumentiv* [Criminalistic characteristics and peculiarities of the investigation of criminal offenses committed in the field of economic activity with the use of forged documents] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7761c543-4bca-40eb-b1c2-3b3cf097dcc7/content> [in Ukrainian].
- Гусєва, В., Стеценко, С. (2024). Використання спеціальних знань під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (36). С. 37—51. DOI: 10.3353/khrife.3.2024.04.